

АЯЗ ГЫЙЛӘЖЕВ

КАЙТТЫЛАР

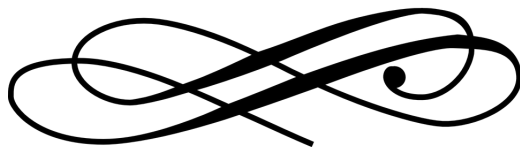
Хикәя тексты авторның 2014 елда басылган
2 жилд Сайланма Әсәрләр китабыннан
алынды.

Сканлау, текстны таныту, укып чыгу һәм
китап калыбына күчерү

Заһир Г. Хәсән тарафыннан башкарылды.

19.11.2017

Казан

Мәрданша абзый тегермәннән кайтты. Быелгы уңыштан бодай оннары, коймаклык карабодай оннары тарттырып кайтты ул.

Бәйрәм житә, бәйрәм!

Ул капчыкларны келәткә кертөп урнаштырды да, ишегалдына чыгып, тезенә, жиңнәренә кунган он тузаннарын кагып торганда, өй ишегеннән хатыны Гөлбанат апа килеп керде.

— Чат Гарәфи малае, Мәрданша абзый бодаен мөшкәгә сала калды, дип, бая ук әйткән иде бит. Нигә бик озак тордың, атасы?

Мәрданша абзый, фуражкасын салып кага-кага, Гөлбанат апага якынарак килде.

— Шулайрак булды шул әле, - диде басынкы гына тавыш белән, - соңгарак калынды. Чияле елгасының күперен төзәтик, төзәтик, дип, жәйләр, буга әйтә килдем. Миргали бит, әле язгы чәчү дигән булды, әле печән, әле ашлык тапшырасы булды. Күпер тәмам эштән чыккан, агай, менә-менә жимереләм дип тора. Машинасы да, атлысы да, интегеп, су буеннан әйләнеп йөриләр. Шуннан әйләнеп, елга аркылы чыгык кына дигән идек, тәгәрмәчөбез бүкәнгә кадәр ләпеккә¹ керде

¹ Ләпек (диал.) - баткак, пычрак

дә батты.

Мәрданша абзый эчке бер борчылу белән кулын болгап куйды. Гөлбанат апа ашыга иде. Ул, көянтәсен әле бер иценә, әле икенче иценә күчерә-күчерә, Мәрданша абзыйга да карый, келәт ишегенә йозагына да күз салып өлгәрә (бикләнгәнме, янәсе!). Инде батып барган ноябрь кояшының ялангач тополь ботагына төшкән соңгы нурлары аны ашыктыралар. Эмма иртәдән бирле бик кәефле булган, көне буге өй арасында жыр шыңшып йөргән картының тегермәннән болай күңеле кителеп кайтуы, аның житди тавышы Гөлбанат апаны сабыр гына картын тыңларга мәжбүр итә.

— Шулай укмыни? - дип, Гөлбанат апа карты янына килде дә, йомшак кына суккалап, аның аркасындагы оннарны каккалап төшерде.

— Бу арада машиналары да бик йөрдә шул, заводка торфны ташыдылар гына. Бар жирдә дә шул бәйрәм алды ярышы инде. Ай бу Миргалине, ай бу Миргалине, - дип, Мәрданша абзый түгәрәк сырлы баганалы чиста болдырга барып утырды. Аннан, Гөлбанат апаның ашыкканын яңа гына күреп: - Йә, син бар инде, анасы. Карабодайны да, бодайны да бик вак итеп үзем карап тарттырдым. Мамык кебек күпереп торган он булды инде, борынына төреп тыгарлык, - ди ул. Бу сүзләргә әйткәндә, Мәрданша абзыйның йөзенә чыккан саран гына елмая Гөлбанат апа урам капкасын ябып кую белән үк югала.

Юк, аның болай әрнүе, тынычсызлануы бүген ләпеккә, суга бата-бата интегеп кайтуыннан гына түгел иде. «Жинүче» колхозының төзелеш бригадасында иң карт һәм иң булдыклы оста ул Мәрданша абзый. Жәй буена алар менә дигән итеп силос траншеялары әзерләделәр, ике йөз бозауга жып-жылы итеп өй салдылар, икмәк амбарларының салам түбәсен калай белән алыштырдылар, колхоз китапханәсе өчен шыңгырдап торган кызыл кирпичләрдән яңа бина салдылар. Тик менә күпергә генә куллары житмәде. Әйе, әгәр бригада членнары өйдә булсалар, алар бу күперне дә эһ тә итми салып куярлар иде дә,

алар юк. Бригаданың яртысы район үзәгендә салына торган электростанциягә китте. Ә яртысын, алай күзгә күренеп торган төзелеш эше юк дип, ерак урмандагы агач эзерләүчеләргә ярдәмгә дип жибергән иде Миргали. Мәрданша абзыйны карт дип тә, йортта карчыгыннан башка кешеләре дә юк дип кенә калдырдылар. Менә сиңа төзелеш эшләре юк! Электр станциясе дә, агач чыгару да планда каралганнар, янәсе; Күпер менә план-фэлән диеп көтеп тормаган, юньлерәк жил иссә дә, саз каены кебек атынырга гына тора. Бәйрәм дә җитеп килә. Октябрь бәйрәме бит! Ай бу Миргалине! Бик уңай председатель булсаң да, яшьлеген кайчакта комачаулый икән шул!

Агач та бар, такталар да җитәрлек, кадак кебек әйберләренә Әхтәм эшли дә бирә инде анысын. Ә кешеләр?

Мәрданша абзыйның уйларын урамнан килгән тавыш бүлдә. Карчыгы Гөлбанат белән кемдер сөйләшә икән.

— Мәрданша абзый өйдә булса, кәңсәләргә төшөп менсен, диләр. Миргали абый чакыра.

Мәрданша абзый кинәт кенә күтәрелде дә карчыгына капканы үзе ачты. Урамнан үтеп киткән күрше хатынына карап:

— Мөгаен, шул күпер хакында инде ул, анасы. Барып кайтыйм әле, - диде.

Гөлбанат апа, чиләкләрен җиргә куеп, Мәрданша абзыйга баштанаяк күз йөртеп чыкты да:

— Өс-башыңны алышасың калган инде, кеше арасына чыгасың бит, - диде.

— Ярар ла, анасы, мин бик тиз кайтам бит.

— Кибеткә бик әйбәт мәк хәлвәсе килгән икән, юл уңаена берәр кило алып чык, - диде дә Гөлбанат апа, кабаланып, эре-эре атлап баручы картының берәз бөкрерәк җилкәсенә карап: - Озаклама, атасы! Хәзер чәй яңартам, - дип кычкырды.

Миргали, чыннан да, күпер хакында чакырткан иде Мәрданша абзыйны. Юлда килгәндә карт балта остасының йөрәгендә үз сүзен иткән председателгә күп кенә әрләү

сүзлэре булса да, Миргалинең үзен күргәч, ул аларның берсен дә әйтмәде. Олылап, аны аягүрә басып каршы алган председатель монда үз гаебен бик яхшы аңлый иде булса кирәк. Ул сүзне озайтмыйча гына, турыдан-туры күпердән башлады.

— Бәйрәмгә дүрт көн калды, Мәрданша абзый. Күпер быелга чыдармы әллә дигән идем, булмады. Мин бүгеннән үк материаллар ташыта башларга куштым. Күпме материал кирәклеген хисаплаган расчётыңны саклаган идем мин. Ярап куйды. Әмма эшне кемгә кушарбыз? Ничек? Әфләтуннар да, Исмайллар да бәйрәмгә генә кайтып житәләр. Йә, нишлибез, Мәрданша абзый? - диде ул.

Мәрданша абзый беравык дәшми торды. Әфләтун да, Исмайл да электр станциясенә һәм урманга киткән төзүчеләр иде.

Миргали өстәл тартмасыннан чыгарып папирос кабызды, ияген күтәрә төшөп, бугаз алмасын кашып куйды. Мәрданша абзыйның чал йөгөргән калын мыекларына карап урыныннан торды да, урамнан узып барган машинага күрсәтеп:

— Сбайлыкларны² алып та киттеләр, Мәрданша абзый, - диде.

Мәрданша абзыйның озынчарак йөзе яктырып китте:

— Шулай дисеңме? Кешеләрдә инде эш, энем, алай булгач, кешеләрдә. Дөрөс, балта тотмаганнар белән кыенрак булыр да, нишлисез бит. Жәй көне, бер ара табып, шуны төзәтеп куя алмадык шул, агай!

— Гаеп миндә булды инде, Мәрданша абзый. Әгәр эшне җиңеләйтә торган булса, мин үз гаебемне өч тапкыр танырга әзер! Бәйрәм җитте бит. Демонстрациягә чыгарбыз. Авыл уртасындагы күперебез жимерек булса... ай-һай! - Миргали сүзен бетермәде, борылып өстәл янына килде, кулындагы папирос төпчеген чынаяк көл савытында сыта-сыта башын селкеде.

— Кич булганчы, мин күперне тагын бер карап кайтыйм

2 Сбай - күпер сугар өчен әзерләнган баганалар

алай булгач, Миргали. Яшьләрдән жиде-сигез кеше булса, бик әйбәт булыр.

Миргали картны болдырга кадәр озата чыкты:

Кичке ашлардан соң бер әйләнерсең инде, Мәрданша абзый, жыелып бер сөйләшербез.

— Алаймы? Ярар, алайса, мин киттем.

Эңгер-меңгер. Салкынча жил исә. Сирәк-мирәк кенә кар бөртекләре дә очкалый. Тик Мәрданша абзый гына салкынны сизми, гәүдәсен бер яны беләнрәк алга сузып, жил-жил бара. Мәк хәлвәсе дә онытылды. Гөлбанат апаның яңарткан самавыры, аны көтеп, тагын бер суыныр инде. Эре-эре таза имән баганаларны күргәч, балта остасының куллары кымыржып китте. Яр буена утырткан өянке агачлары арасыннан үтеп, күпер астына төште. Аякларын чылата-чылата, сбайларны, аратааларны капшап йөри башлады. Эченнән генә тагын Миргалине сүгеп куйды; «Яз көне үк мин әйткән вакытта караган булсак, менә бу аратааларга кул да тиярлек түгел иде. Ә хәзер һәммәсен дә алыштырырга кирәк. Үз вакытында карама-саң, менә шул инде ул!» Мәрданша абзый яшькелт мүк белән капланган вак ташлар арасыннан шыпырт кына агып яткан Чияле елгасына карап уйлап торды. Аннан акрын гына ярдан менә башлады. Югарырак тугайдан бер төркем симез-симез үрдәкләр йөзеп киләләр. Шакмаклы шәл бәйләгән, озын чыбык тоткан берәү, балчык ата-ата, аларны каядыр куарга тели. Югары очтан унбер-унике яшьлек бер малай җан-фәрманга чабып килеп чыкты:

— Наҗия апа! Сөөнче, сөөнче! Кайталар!

Күпер астыннан кинәт килеп чыккан Мәрданша абзый малайны өркетеп жибәрде:

— Кемнәр кайталар? Әфләтуннармы, Исмайлармы?

Малай, гажәпләнеп, Мәрданша абзыйга карады.

— Нинди Әфләтуннар булсын, солдатлар кайттылар! Шәрифҗан абзыйларның Сабиры, Хәмит абый, сезнең Ибраһим, - диде ул шакмаклы шәлле хатынга.

— И-и, шулаймыни, акыллым, рәхмәт инде сиңа - дип, хатын чыбыгын ташлап китеп тә барды.

Жимерек күпер янында Мәрданша абзый, бакылдашып чупырдаган үрдәкләр, аннары кар бөртекләре сибәлэгән ноябрь жиле калды.

— Ә, солдатлар дисеңме дип, - Мәрданша абзый малайга борылды. Малайның инде елганың теге ягында икәнлеген күргәч кенә, өенә китә башлады. Янында бер кеше булмаса да: - Кайтырлар шул, хөкүмәтнең кораллы көчләренә киметү хакында карары булган иде бит, - дип әйтеп куйды.

Күпер янына китереп ташланган имән сбайлыктар, аннары якындагы бәйрәмне тою, тагын солдатлар кайтуы кебек шатлыклы хәбәрләр аның күңелен жылытып жибәрсәләр дә, өенә житкәнче аның кәефе тагын берәз бозылды. Тыкрык буе Сәлмәнгә кергән иде ул. Сәлмән үзенә ишле семьясы белән яңа гына кичке аш өстәле артыннан торган һәм репродуктор актарып маташкан олы малаена карап утыра иде.

— Кече малай һич тә тынгы бирми! Менә дә боргалый, менә дә боргалый, сөйләмәс булды, - диде ул, Мәрданша абзыйга урын күрсәтеп. Малаеның шуклыгына кәефе китү түгел, шатланганлыгы күренеп тора аның.

Мәрданша абзый, утырып, хәл-әхвәл сорашты, солдатларның кайтуын болар ишетмәгәннәр икән әле, аны әйтте. Тик йомышы бу түгел иде аның. Сәлмән дә элеккерәк елларны балта эше белән маташканга, аңа киңәш белән кергән иде ул. Әле эш кораллары да саклангандыр аның. Сак кеше ул Сәлмән! Ярата да инде үз хужалыгын. Кара нинди өйләр, келәтләр житкәргән. Коймалары нинди биес.

Солдатлар кайтуына шатланган булды Сәлмән, хәл-әхвәл сораганда, үзәң күрәсең дигән кебек, төссез аксыл күзләре белән көлемсерәп зур көзгегә, почмактагы кызыл комод өстенә куелган тегү машинасына, шарлы караватка карап алды. Мәрданша абзыйның күпер хакындагы сүзләрен каурык белән теш арасында казына-казына тыңлады уй: Мәрданша

абзыйның сүзен уртасында бүлөп:

— Күпер салып торунуң кирәге бармы икән инде? Кыш бабаң менә дигән итеп эшләп куяр әле менә. Бүгөн үк ак чебеннәр очып торалар бит инде, - диде.

— Балалар сүзен сөйлисең, кем, энем Сәлмән, - диде Мәрданша абзый.

Сәлмән кинәт елмаюдан туктады, аның йөзенә күлгә төште, - дәрәс хәзерләргә утырган кызы өстәл лампасына кәгазь абажур кигезгән икән.

— Мин синең дә ярдәмеңә өметләнеп кәргән идем. Тәжрибәсе дә, коралы да бар, мин әйтәм, жиде-сигез кеше чыкса, корал да житенкерәмәс шул.

Сәлмән нечкә тавышын сузып-сузып сөйләп китте:

— Кая инде корал? Әллә кайчан таралып беттеләр. Аннары бәйрәм алды бит, Мәрданша абзый, кунак-төшем көтәсе бар, теге-бу... Әле менә, Каратау яргычына барып, тары ярдырып кайтырга да исәп. Фермага салам ташырга әйткәннәр иде дә, иртәгә анда да бармам дип торам.

Мәрданша абзый, урыныннан торып: - Шул шул, бәйрәм алды, энем, - диде дә сабуллашмыйча гына чыгып китте.

Тагын берәүгә кереп чыгарга уйдаган иде дә, кермәде. Өенә якынлашканда, тәрәзәләрдә ут яктысы күрмәгәч, ул гажәпләнеп китте. Ишектәге йозакны күргәч, ачкычның да билгеләнгән урында - ишек өстендә булмавын белгәч, аның йөзенә аптырау галәмәтләре чыкты. Болдырдан төшөп, абзар-кура арасындагы караңгылыкка карап:

— Гөлбанат! Анасы! - дип кычкырып та җавап ала алмагач, урамга чыкты.

Урамда гадәттән тыш жанлылык хөкем сөрә иде. Кемнәрдер югары очка ашыгалар, кемнәрдер түбән очта кабаланалар. Жимерек күперне үткәндә, аның үзен сүгәләрдер кебек тоелды Мәрданша абзыйга. Клуб ягында кемдер гармун тартып жибәрде. Салкынайтты. Мәрданша абзый иңбашын дерелдәтеп куйды. Караңгыдан бер гәүдә килеп чы-

гып, аңа якынлашты:

— Бу синме, атасы? Ашыгып, ачкычымны кесәмә үк тыгып киткәнмен. Кульяулыгымны алым дип кесәмә тыгылсам - ачкыч. Кайт инде, туңып беткәнсендер.

— Әле мин яңарак кына...

— Шәрифжан кайтты бит. Бүген алты солдат кайткан. Туганым апа килеп алды. Сине дә чакырып калдылар.

Өйгә кереп ут кабыздылар.

— Самавырым сүнөп беткәндер инде. Миргали янында бигрәк олак тордың.

— Әле күпергә дә барып кайттым. Кайтышлый Сәлмәнгә кергән идем дә...

— Соң? - Гөлбанат апа зәңгәр каюлы чәйнеккә су агызды.

— Бара алмыйм, ди. Югыйсә иртәгәдән тотынсаң, бәйрәмгә өлгертәбез инде анысы.

— Кеше төсле ялың булмады инде сиңең, атасы. Бакчы, ябыгып беттең инде бу жәйне. Ә, Шәрифжанны әйтәм әле, шундый үскән, шундый матурланган. Сапор булганмы шунда...

— Сапёр? - Мәрданша абзый сагайды. - Шундый бер-ике сапёрны бирсеннәр иде миңа, күперне төзәтергә!

Соңгы сүзләрен кычкырып әйтүен Мәрданша абзый сизми дә калды. Гөлбанат апа өстәлгә кәрәзле бал китереп куйды:

— Шәрифжан тазарган да инде! - Аннан, Мәрданша абзыйның сүзләренә яңа гына төшенеп: - Биргәннәр ди! Көтеп тор тагын. Атна-ун көн кыл да кыймылдатмасаң, Алла боерса! Узган ел Сәлмән малае ничек ял итте, - диде.

Мәрданша абзый, чынаягын тавышландырып өстәлгә куя-куя:

— Сәлмән малае бит ул! - диде дә карчыгына каршы килеп тормады. Шулай да чәйне ашыгыбрак эчте, сүзсез генә күн тышлы бүреген алып киде дә: - Мин барып кайтыйм алай булгач, анасы, - диде.

Гөлбанат:

— Яңа сүчинкәңне³ дә киясең калган иде, - дип кычкырып калды. - Чәшкеләрне генә жыештырам да мин дә барып житәм.

Гөлбанат апа самавырын кагып, урын-жирләрен эзерләп, туган апаларына барганда, Шәрифжан да, Мәрданша да анда юк иделәр. Күрше-күлән, туган-тумача кайткан солдатлар турында сөйләшкәләп утырдылар. Күбесенең фикеренчә, колхозда калмаслар алар, хәзер бит яшьләр чит дип үлэләр, шәһәр, диләр. Уз баласы кебек якин күргән Шәрифжанның колхозда калуын бик теләсә дә, Гөлбанат апа:

— Әйе, әйе, - дип колак кагып утырды.

Бу вакытта колхоз идарәсенең иң зур бүлмәсендә томрап торган алты егет колхоз председателе Миргали белән сөйләшеп утыралар иде. Хәрби формадан берьюлы алты егетнең болай утыруы бүлмәгә бөтенләй яңа төс биргән. Моңы Мәрданша абзый килеп керү белән сизеп алды. Егетләр аксакалны хөрмәт белән каршы алдылар. Аларның көлөч йөзләренә карап бер ун яшь яшәреп киткән Миргали да:

— Менә кайттылар бөркетләр, Мәрданша абзый, - дип көлеп утыра.

Мәрданша абзый, тезен тез өстенә куеп, жай гына утырды да, егетләргә очкынлы күзләре белән карап:

— Тик озаккамы? Былтыр көз Сәлмән малае кайткан иде, ике ай болганып йөрде-йөрде дә миңа хәзер авылда ямь юк дип китеп барды, - диде.

Солдатларның Сабир дигәне:

— Ө без, Мәрданша абзый, китәргә уйламыйбыз, без бөтенләйгә, - диде.

— Бик әйбәт, балалар, бик әйбәт. Бәйрәм көннәренә безгә дә кагылыгыз. Әлегә мин йомышымны йомышлыым да китим инде.

Егетләр бер-бер артлы:

3 Сүчинкә (диал.) - кәлүш кияр өчен жайланып басылган юка табанлы киез итек

— Рэхим ит, рэхим ит, Мәрданша абзый, - диештеләр.

Күпердә булдым мин, Миргали. Искегә тисәң, исен китәр дигәндәй, анда эш зур гына. Иртәгә без сүткән арада тимерче кирәк-яракларны әзерли алса, өч көндә күперне сугабыз. Кешеләр ягын үзең ничек хәл итәрсен инде?

— Материалы булып, аларын таңнан ташытып куярбыз. Кешеләрне менә... - Миргали бу урында туктап, бик мәгънәле итеп, Мәрданша абзыйга да, солдатларга да карап куйды.

Шәрифжан сүзгә кушылды:

— Чияле күпереме ул, Миргали абый? Әйтәм, безне су буеннан әйләндереп алып кайттылар.

— Осталарыбызны районга жңбәргән идек. Электро-станция салабыз бит. Төзүчеләребез житми, - диде Миргали.

Мәрданша абзый көлемсерәде:

— Сәлмәнгә кергән идем, кыш житкәндә күпер нигә ул, дигән булды.

Сабир урыныннан торды да:

— Егетләр, беләсезме нәрсә! Сәлмән малаеның былтыргы кыланышы авыл халкының саруын житәрлек кайнаткан. Әйдәгез әле, без совет солдатының кем икәнлеген күрсәтик! Иртәгәдән жыелып күпергә чыгабыз. Бу күпер бездән колхозга бәйрәм бүлгә булып, - диде.

Шәрифжан да күтәреп алды:

— Чыннан да, егетләр!

Мәрданша абзый да, Миргали дә берьюлы:

— Менә бу, ичмасам, ярый! - дип әйтеп салдылар.

Иртән каты кырау төште. Күпер буендагы өянкеләр бәсләнде. Яр буйларына, елга читенә юка гына боз йөгәрде. Күпер буенда кояшның беренче нурларында ялтыраган үткен балталар уйнаткан, гимнастёркалы, шат чырайлы нык егетләр арасында ара-тирә жырлый торган, берәз бөкрерәк жылкәле, чал мыеклы Мәрданша абзый йөри иде. Миргалине каршы алганда, аңа ерактан ук:

— Кайттылыр, кайттылар, Миргали, совет солдатлары, -

дип кычкырды ул.

1956